

PROUST'TA GERÇEK KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Tamer SEZER (*)

“Jouvence'ın tek gerçek yolculuğu, tek banyosu, yeni manzaralara doğru gitmek değil, fakat başka gözlere sahip olmak, dünyayı bir başkasının, yüzlerce gözle görmek, onlardan her birinin gözüyle bir çile dünya görmektir; ki bunlar onların dünyalarıdır; Bütün bunları bir Elstir bir Vinteuil gibi sanatkarlar sayesinde yapabiliriz, gerçekten yıldızlardan yıldızlara uçarız.”

Proust, *La Prisonnière*, s. 309

“İfade edilmesi gereken şimdi onu daha iyi anlamaktayım, süjenin dış görüntüsünde değil, fakat bu görüntünün pek önem arzetmediği bir derinlikte yatmaktaydı.”

Le Temps retrouvé, Folio, s. 241

Proust'ta Gerçek Kavramı

19. ve 20. yüzyıllara damgasını vuran büyük Fransız romancısı M. Proust sadece Fransa'da değil bütün dünyada tanınmış bir yazardır. Yeni roman tekniği ve stili, geleneksel roman anlayışını baştan aşağı değiştirdiği gibi, 2. Dünya Savaşı sonrası oluşan, “Yeni Romancılar” dediğimiz başta A. Robbe Grillet gibi birçok yazarı önemli ölçüde etkilemiştir (1).

Proust, edebiyat eleştirmenlerinin de belirttikleri gibi, roman tarihinde bir çığır açmıştır. Artık Proust romanında klasik bir kahraman, daha doğrusu romanı baştan sona sürükleyen Madame Bovary'ler, Le Père Goriot'lar, Julien Sorel'ler v.b. görülüyor. O'nun *A la recherche du temps perdu* (Kaybolmuş zaman peşinde) adlı romanını okuyan, yeni romancıların öncülerinden kabul edilen Nathalie Sarraute şöyle demekte-

(*) S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Maurice Bruézière, *Histoire Descriptive de la littérature Contemporaine*, S. 61.

dir: "Bu eser benim dünyaya bakış açımı değiştirdi" (2). Bu söz Proust'un ne denli güçlü bir romancı olduğunu doğrulamaktadır (3). Proust'u Proust yapan en büyük yeniliklerden biride romana sanatı sokmuş olmasıdır. Resim, müzik romana baştan sona hakimdir. Proust uzun tasvirleri, zengin benzetmeleriyle hep doğruyu aramış, neyin doğru, neyin bizi yanıltabileceğini anlatmakta hep sanata başvurmuştur. Büyük roman elıştirmeni Jean - Yves Tadié bu tezimizi çok açık bir şekilde doğrulamaktadır: "Eğer Proust'un *A la Recherche du Temps perdu* (Kaybolmuş zaman peşinde) isimli romanında 250 (ikiyüz elli) ressam - ki bu sayıya imajiner olanlar dahil değildir - zikrettiği bilirse onun resim sanatı hakkında ne denli geniş bir bilgiye sahip olduğu kolayca anlaşılabilir (4). Romancının hayali ressamı Elstir'in tabloları romanda tasvir sanatının en önemli ilham kaynağı olarak gözükmektedir (5). Şiire gelince en az resim sanatı kadar Proust romanının vazgeçilmez unsuru olarak yerini almaktadır. Bu gerçek Edmond Jaloux'nun şu sözlerinde gerçek ifadesini bulmaktadır: "Proust'un en beğendiğim yanı, şair ruhlu, mutlak bir ruhani dünyaya götüren lirizmi güzelleştiren bu güzelliklere Shakespeare ve Goethe'nin eserlerindeki kadar şiir karıştırmasıdır." (6). Müzik hiçte resim ve şiirden geri kalmamakta bu büyük romancının ölümsüz eserinin her sayfasında varlığını hissettirmektedir. Roman kahramanlarından Swann Verdurinler'de müzik çalındığını söylemektedir (7).

Bu kısa açıklamaların ışığı altında özetle diyebiliriz ki *A la recherche du temps perdu*'nun yazarı çok haklı olarak 1919 yılında 1901 yılından beri verilmekte olan Goncourt edebiyat ödülüne layık görülmüştür (8).

Proust'un bu şaheserini resim, müzik ve edebiyat sanatları üzerine kurmasının sebepsiz olmadığını bir daha vurgulamakta yarar görmekteyiz. Çünkü o, gerçeği bulmak, göstermek için on defa, yüz defa olayları, kişileri gözler önüne sermenin kaçınılmaz olduğu düşüncesindedir. Bunun yoluda sanattan geçmektedir. Michel Raimond bu görüşünü şöyle dile getirmektedir. "Proust düşüncelerini anlaşılır kılmak amacıyla, müzik sanatından yararlanmakta, ya da eserini bir katedrale benzetmekte-

-
- (2) Bkz. Tamer, Sezer "L'art de la description Chez Proust Yayınlanmamış doktora tezi, s. 4.
- (3) Bkz. Roland Bourneuf - Real Ouellet, *L'Univers du roman*, S. 213.
- (4) Jean - Yves Tadié, *Proust*, s. 35.
- (5) Bkz. Michel Raimond, *Le Roman depuis la Révolution*, s. 153.
- (6) Bkz. a.g.e., s. 153.
- (7) Maurice Bruézière *Histoire descriptive de la littérature contemporaine*, s. 67.
- (8) Jean - Claude Berton, *Histoire de la littérature et des idées en France au xx e. s.* 28. (M. Pronot).

dir. Netice itibariyle yorumcular, O'nun eserinin orkestral senfonik, mimari bir kompozisyon olduğunda birleşmektedirler (9).

Proust'tan önce gerçek anlayışı nasıldı? İzlenen yöntem ne idi? Bu sorulara vereceğimiz cevapların konumuza çok yönlü bir açıklık getireceği umundayız. "Romantikler" dediğimiz Chateaubriand Gérard de Nerval ve şefleri Victor Hugo gibi yazarlar, şüphesiz klasik roman anlayışına karşı çıkıp liberal düşünceyi savunmuşlardır. Fransız romanının üç büyüklerinden 19. yüzyıl yazarları Stendhal, Balzac ve Flaubert kendilerine özgü teknikleriyle, yenilikleriyle roman sanatına damgalarını vurmuşlardır. Gerçek konusunda uyguladıkları yöntem başta Proust, daha sonrada yeni romancıları etkilemişlerdir (10).

- Özellikle Balzac'ın Proust üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Bu gerçek, romancının eseri *A la recherche du temps perdu*'de açık olarak görülmektedir. Öyle ki "Proust'ta bir Balzac yanı olduğunu söyleyebiliriz." (11).

Bu benzerliğe rağmen şunu belirtmekte yarar var ki, Proust'un "*Kayıbolmuş zaman peşinde*" adlı eseri 19. yüzyıl romanından çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Özellikle Proust realizmi diyebileceğimiz gerçek anlayışı, geçmiş yüzyılınkinden tamamen farklıdır. Balzac ve Flaubert gibi 19. yy. Fransız roman devlerinin eserlerinde filizlenmekte olduğunu gördüğümüz "la réalité subjective - Özne gerçek - anlayışı Proust ile birlikte doruğa yükselmiştir. Burada şu gerçeğide vurgulayabiliriz ki, Proust yeni romancılara ilham kaynağı olmuş ve önderlik yapmıştır. Böylece geleneksel roman sanatındaki statu quo kalkmış bulunmaktadır (12).

Proust öncesi, natüralist akım romancıları - ki bunların şefi Emile Zola'dır - bir nevi Balzac ve bilhassa Flaubert'in gerçek anlayışını resmileştirmekten öteye gidememişlerdir. Onların da savundukları "réalisme objectif" - objektif gerçeklik olmuştur (13).

Proust eserine "*Kayıbolmuş zaman peşinde*" başlığı yerine "*Gerçeğin peşinde*" demekle daha isabet kaydedirdi: (14) Eser okunduğunda görülecektir ki, romancı adeta gerçek ne sizin, ne de bir başkasının söylediği

(9) Michel Raumont, *le Roman depuis la Révolution*, s. 157.

(10) Muharrem Şen, *Romanesk'e Karşı bir Roman, Madame Bovary*, S. Ü. Fen - Edeb. Fak. Ed. Dergisi, Sayı. 4, 1987. s. 105.

(11) Muharrem Şen, *Balzac et Proust*, S. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi, Sayı, s. 43.

(12) Pierre A. G. Astier, *la crise du roman française et le Nouveau réalisme*, s. 25.

(13) Michel Raimond, *le Roman depuis la Révolution*, s. 166.

(14) Tamer SEZER, *l'Art de la description chez Proust* Yayınlanmamış, Doktora tezi 1989, s. 140.

değil demek istemektedir: “Hayatım boyunca kaç kez gerçek dediğim, gerçek bildiklerim beni düşkırıklığına uğrattı.” (15)

Proust’un roman tekniği gerçekten geleneksel romancıların bir devamı ya da taklidi olmayıp, tamamen ayrı olup, uzun bir araştırma sonucu elde edilmiştir. Nietzsche Wagner hakkında şöyle bir eleştiri yöneltmektedir: “O’nun sanatı ve bize sunduğu ilk şey gördüklerimizi büyültten bir büyüteç gibidir” (16) Bu iddiayla Nietzsche Wagner’in bir minyatürcü olduğunu en küçük detaylara indiğini söylemek istemektedir. Proust bunun doğru olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Blanche Proust’un *Du Côté de Chez Swann* adlı romanının yayını münasebetiyle bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Proust insanlara bir büyüteç ile bakmaktadır. Nitekim Proust bu iddiayı adeta doğrularcasına şu ifadeyi kullanmaktadır: “Kitabım bir tür, Combray’ın gözlükçüsünün bir alıcıya uzattığı gözlükler gibi camlardan farksızdır.” (17) Bu cümleler Proust’un ayrıntıları görmekten çok, insanları derinlemesine incelemeye tabi tuttuğu, gerçek kavramında ne kadar titiz olduğunu göstermektedir.

Proust bir romancı olarak hiçbir zaman önyargılı olmamış, gerçeğin sanıldığı gibi kolayca ortaya çıkmadığını, ancak zaman ve uzun gözlemler sonucu elde edilebileceği görüşünü savunmuştur. Gerek fiziki gerekse moral portlerinde, hiçbir kahramanını hazırlanmış bir paket gibi sunmamış, onları ayrı ayrı zamanlarda, değişik ortamlarda dilim dilim sunmuştur adeta. En önemli bayan kahramanlarından Albertine’i gözlerinden başlayıp, yüzündeki bene varıncaya kadar belli aralıklarla defalarca tasvir etmiştir. Bundaki amacı insan bakışının zaman içerisinde aynı varlığı başka başka algılayabileceği olgusunu kanıtlamaktır. Bu yüzden kahramanlarını görüş alanından hiç uzak tutmamış, her vesilede onları değişik bakış açısı altında sergilemeye çalışmıştır (18). Albertine ile ilgili Proust tasvirine baktığımızda bu parça parça tanıtma tekniğini açık bir şekilde görmekteyiz.

“Küçük bir grup içerisinde, bisikletli bir kız gördüm, siyah saçlı, kaskı iri yanaklarına doğru sarkmış, neşeli gözleriyle kendinden emin bir kızdı bu.” (19)

İşte en büyük bayan kahramanı olan Albertine’in Proust tarafından yapılmış ilk tanıtımı. Bu kısa tanıtım daha sonraki sayfalardaki görünüşü-

(15) Proust. **RTP**. cilt 4, s. 610.

(16) A. Compagnon, **Proust entre deux siècles**, s. 47.

(17) **RTP**. cilt, IV, s. 34. Bkz. **ibid.** S. 47.

(18) Bkz. Tamer SEZER, **op. cit.**, s. 59.

(19) **A l’Ombre des Jeunes filles en Fleurs**, s. 502.

mü daha tamamlayıcı olup bir tür gözden kaçan eksiklikleri tamamlar mahiyettedir.

"Ressamın (Elstir'in) elini sıkmak için yaklaştığımda, aynı kızın çenesinde bir ben olduğunu gördüm." (20)

Bu bölüm bölüm tasvirlerden sonra şu soruyu sorabiliriz; "Proust neden böyle bir tasvir tekniğine başvurmuştur?.." Balzac tasvirinde olduğu gibi tepeden tırnağa, bir sıra takip ederek kahramanlarını tanıtamaz mıydı? (21) İşte Proust tasvir tekniğinin sırrı buradadır. Bunun bir diğer tanımını gerek canlı gerek cansız her yaratık zaman, bulunduğu yer ve algılayan kişiye bağlı olarak değişiklikler arzede bilmektedir (22).

Proust insan gözünün mesafe yada değişik ortamda, değişik atmosferde aldanabileceğini, bilinmesi gerekenleri tesbit edemediğini, algılama kusurları olabileceğini sayısız örnekleriyle kanıtlamaktadır. *Le Côté de Guermantes*'da Albertine'i yeni bir gözle görmekte ve bir değil sanki onlarca Albertine olduğunu söylemektedir adeta :

"Kısacası Balbec'te olduğu gibi Albertine bana her defasında farklı göründü. Başka başka zamanlarda O'nunla karşılaştığımda, öpmek için yaklaşınca sanki önümde bir değil on tane Albertine vardı." (23)

Gerçekte birden fazla Albertine mi vardı, değişen Albertin miydi, yoksa anlatıcı mı böyle algılamaktaydı? İşte "relativité" -bağımlılık yada "réalité subjective" dediğimiz vakıa budur. Bunun bir roman tekniği olduğunu ileri süren Michel Raimond birinci şahısla anlatmak bir yazımda gerçeğin bir nevi kahraman ve perspektif ilişkileriyle ortaya çıktığını, büyük ölçüde anlatıcının kendi görüşü olduğunu vurgulamakta ve anlatmaktadır (24).

Proust'a göre kişi olayı iç dünyasında yaşar ve onu kendi görüşüyle değerlendirir. Seven birinin duyduğu kıskançlık nasıl iç dünyasında şekilleniyorsa, gerçekte onun algıladığı ve hissettiğinin ta kendisidir. İnsan başkalarını da kendinde, kendinden çıkararak tanır. (25)

Proust *le Temps retrouvé*'de yazar için izlenim ne ise bilim adamı için bilimsel deneylerini sistematik kullanımı aynı şeylerdir. Kendimizin

(20) A.g.e., s. 502.

(21) Michel Raimond, a.g.e., s. 157.

(22) Jean - Yves Tadiée, *Proust et le Roman*, s. 102.

(23) *Le Côté de Guermantes*, s. 76 - 77.

(24) Michel Raimond, *Proust romancier*, s. 260.

(25) Bkz. Aynı eser, s. 260.

ortaya çıkarmadığı, bizzat kendi deneyimlerimizle elde etmediğimiz bir gerçek bize ait değildir. Kişi iç dünyasında olanları başkalarından daha iyi anlar ve görür (26). Zaman içinde, değişik gözlerle ve hatta acabalarından hareketle gerçeği görmemiz gerekir. Michel Raimond'un da belirttiği gibi "O zaman böyle olduğunu bilmiyordum, anlayamıyordum ki, daha sonra öğrendim ki, gibi Proust'un romanlarından rastladığımız şüphe, kararsızlık, belirsizlik bildiren cümleler bize gerçeğin anlaşılmasında daha temkinli ve sabırlı olmamız gerektiğini vurguluyor (27).

19. yüzyıl romancılarından Balzac iyi bir gözlemci Stendhal sadece roman kahramanlarının anlattıkları ve gördükleriyle yetinen bir yazar olarak kabullenilmektedir. Flaubert ve Maupassant bir kişinin gördükleri veya algıladıklarının gerçeği tam olarak yansıtamıyacağı görüşünü ileri sürmüşler ve çok gözle görmenin daha doğru sonuçlar verilebileceğini savunmuşlardır. Natüralist akımın şeflerinden olan. Zola gibi romancılar da "réalisme objectif" görüşünü benimsediler. Onlara göre, çevreyi, olayları tasvir etmek, kişide bıraktıkları imaj önem arz etmekteydi. Böylece objektif olduklarını iddia etmekteydiler (28). Proust insan ve eşyayı ayrı ayrı ele almaktan çok duygusal bir dünyanın algılanmasını, peşpeşe gelen olayların bıraktıkları izlenimleri ifade etmekten yanaydı. Dış dünya artık anlamını kaybetmekte, herhangi bir eylemin dekoru olmaktan çıkıyordu. Onun için kişiyi hayali bir dünyaya zorlamaktan çok, algıladıklarını yorumlamasına önem vermekteydi.

Proust realitesi geleneksel gerçek anlayışına karşı bir mücadeleden doğmamış, ancak bazı özellik ve değerlerin değişebileceği görüşü üzerine tesis edilmektedir (29) Bu gerçek anlayışının bir özelliğide sanata dönüşmüş bir realite olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Proust her zaman akıl yoluyla gerçeğin doğrudan bulunamayacağını böyle bir yöntemle aklın gerilerinde olan yada pek bir önem arzetmeyen başka şeylerin algılanabileceğini vurgulamaktadır.

"Zira tam aydınlık bir dünyada akıl tarafından yarı açık bir şekilde doğrudan algılanan gerçeklerin, hayatın, bize rağmen, bir izlenim içinde ulaştırdığı gerçeklerden daha az derin ve daha az gerekli olan yönleri vardır." (30)

(26) Bkz. Michel Raimond, **Proust romancier**, s. 260.

(27) Bkz. Michel Raimond, **a.g.e.**, s. 260.

(28) Bkz. Michel Raimond, **le Roman depuis la Révolution** s. 166.

(29) Milivoje Pejovic, **Proust et Dostoievski**, s. 230.

(30) **Le Temps retrouve**, s. 237.

Proust olayların özüne inmenin, gerçek olanı keşfetmenin akıl yoluyla değil ancak sanat eseriyle, sanatla olabileceğini içimizde var olan duyguların sanatın uyguladığı metodla, olayların derinliklerine inerek gün ışığına çıkarılabileceğini belirtmektedir. O, yazarın görevinin ve gayretinin bir çevirmeninkine benzediğini, insanların iç dünyasından geçenleri dile getirebilmek gerektiğini ileri sürmektedir (31).

Le Temps retrouvé'de Proust gerçek ve sanat konusunda büyük bir bağlantı kurarak, sanatın gerçeğin ortaya çıkarılmasında ne kadar gerekli ve önemli olduğunu şöyle açıklamaktadır :

“Sanat sayesinde bir tek dünya göreceğimize kendi dünyamızı çoğalarak görürüz ve ne kadar orjinal sanatkar varsa, bir o kadar da birbirlerinden, sonsuza giden dünyalardan daha farklıları vardır (...) yalnızca bu sanat başkaları için bizim kendi hayatımızı ifade etmekte ve bizzat kendimize onun ne olduğunu göstermektedir. Bu hayat gözlenemez, gözlemlense bile görünümünün tercüme edilmeye ve sık sık tersinden okunmaya ve güç bir şekilde deşifre olmaya ihtiyaçları vardır.” (32)

Proust'un gerçeğin keşfi hususunda getirdiği bir başka yöntemde, gerçeğin her zaman bilindiği yada tahmin edildiği gibi çıkmaması, sonunda düşkünlüğüne uğranabileceğini ortaya koyması ve kanıtlamasıdır. Bunun sebebi, gerçeğin yansıtılan imajla farklı oluşudur (33).

Proust realitesi düz bir çizgi arzetmemektedir. Bu geleneksel gerçek anlayışının bir nevi iflasıdır. Nasıki güneş doğduğu zaman ışınları dünyamızı yavaş yavaş aydınlatıyorsa, gerçeklerde zaman içerisinde değişik görünümlemler altında incelenerek ortaya çıkmaktadır. Böylece Proust bir nevi yeni bir yöntem uygulamaktadır (34). Buna zaman içinde değişim teorisi de demek mümkündür. Romancı *La Prisonnière*'de kıskançlık, dolayısıyla insanın maruz kaldığı ruhsal durumu çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Seven bir insanın hep mutlu olmadığı, şüphe içinde kıvrandığı, nefret ettiği sevgilisini zamanla affedebildiği sergilenmektedir. Öyleyse duygularımız, değerlendirmelerimiz düz bir çizgi gibi değil fakat bir sahil gibi girintili çıkıntılı olabilmektedir. Albertin'e olan duygusal bağlılık, anlatıcı tarafından bütün yönleriyle, elemiyle, şüphesiyle neşesiyle, hoş görüsüyle anlatılmakta ve bütün bunlar “güneşin gün boyunca

(31) Maurice Bruézière, *Histoire Descriptive de la Littérature Contemporaine*, S. 61.

(32) *Le Temps retrouve*, s. 258.

(33) Gaeton Picon, *Lecture de Proust*, s. 102.

(34) Georges Poulet, *l'espace proustien*, s. 105.

etrafımızda dönerek yükselişine, her an ayrı bir özellikle çevreyi aydınlatmasına benzetilmektedir: “*Tels sont - les feux tournants de la jalousie - İşte kıskançlığın dönen ateşleri de böyledir*” denilmektedir (35).

Proust'un gerçek anlayışının klasik gerçek anlayışından çok büyük farklılıklar arzettiğini sayısız örnekleriyle kanıtlamak mümkündür. Nitekim yazar, *La Prisonnière*'de Albertine'in kendisi hakkında ne düşündüğünü seviyor mu, yoksa nefret mi ediyor bir türlü bilememesi O'nda bir takım sorular oluşturuyor, sözlerinin hislerini yansıtmadığı kanısındadır:

“Nasıl davrandığımı tam olarak bilmiyordum, bugün onun subjektif gerçeğini açık olarak anlamaktayım. Objektif gerçeğine gelince kendi bildiklerim mi yoksa Albertine'in düşünceleri mi gerçek olabilirdi, benim için söylemesi zor olanda bu işte.” (36).

Böylece Proust metodu diyebileceğimiz bir gerçek anlayışı doğmuş oluyor. Bu da “*réalité absolue* - mutlak gerçek - olmadığı, her olayın başkalarında aynıyla algılanamayacağı, değişken ve öznel (subjektif) olabileceği görüşüdür (37). Bu görüş *A la Recherche du Temps Perdu*'nun temelini oluşturmaktadır (38).

Gerek tasvirde, gerekse gerçek anlayışında Proust için merkez insan beynidir, düşünce orada şekillenir. Önemli olan, varlıkların nasıl oldukları değil, onu gören gözlerin nasıl algıladıklarıdır. İşte Proust'un bakış tekniği yüzeysel bir yenilik olmayıp, fakat derinlemesine bir değişimdir (39).

Bütün bu yenilikler 20. yüzyıl 2. yarısında ortaya çıkan yeni roman anlayışının doğmasına sebep olmuş, Proust, Nathalie Sarraute, M. Butor ve A. Robbe-Girillet gibi yeni romancıları etkilemiştir. Bunlar “*Réalité absolue*” kavramına karşı çıkmışlardır. *Réalité subjektive*” görüşünü romanlarında savunmuşlardır.

Şu bir gerçekki 19. ve 20. yüz yıllara damgasını vuran büyük roman üstadı Proust sadece surrealistlerin değil, yeni romancıların da öncüsü olmuştur (40). O, mutlak gerçek olmadığını en güzel anlatan, kanıtlayan ömrünü roman sanatına ayırmış büyük bir yazardır.

(35) Proust *la Prisonnière*, s. 121.

(36) Proust, *a.g.e.*, s. 418.

(37) Georges Poulet, *a.g.e.*, s. 105.

(38) Bkz. Muharrem Şen, *Lan Jalousie de Robbe - Grillet la nouvelle technique romanesque*, s. 94.

(39) Bkz. Michel Raimond, *la Crise du Roman*, s. 332.

(40) Pierre V. Zida, *l'ambivalence romanesque, Proust, Kafka, Musil*, s. 321.